

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 338.3

JEL Classification G 32, L 10, M 40, M 49.

DOI: 10.31471/2409-0948-2018-2(18)-26-33

orcid.org/0000-0003-2126-661X

Дмитренко Артем Іванович
кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
03057, м. Київ, пр. Перемоги 54/1
artem.dmytrenko@kneu.ua

ДІАГНОСТИКА ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА НОРМАТИВНОЮ БУХГАЛТЕРСЬКОЮ ЗВІТНІСТЮ

Анотація: У статті досліджено значення, завдання, аспекти та специфіку оцінювання прибутковості функціонування. Визнано важливість вітчизняних форм нормативної бухгалтерської звітності, а саме балансу та звіту про фінансові результати, як базових джерел аналізу прибутковості функціонування підприємства.

Проаналізовано існуючі підходи до діагностики прибутковості діяльності у актуальних вітчизняних нормативних актах у сфері оподаткування, кредитування та приватизації. У наведених документах ідентифіковано відсутність єдиного порядку дослідження рентабельності, а також невідповідність окремим постулатам фінансового аналізу та необхідність коригування формул відповідно до існуючих форм нормативної бухгалтерської звітності.

Запропоновано в якості ключових аспектів оцінювання прибутковості досліджувати обсяги і структуру фінансового результату та показники рентабельності. Розроблено технологію структуризації фінансового результату та порядок обчислення показників рентабельності діяльності суб'єкта господарювання за даними національної нормативної бухгалтерської звітності. Сукупний фінансовий результат до оподаткування запропоновано фрагментувати на прибуток від основної діяльності, фінансовий результат іншої операційної діяльності, прибуток від фінансової діяльності та фінансовий результат від іншої діяльності.

Здійснено розподіл індикаторів рентабельності на чотири групи: показники прибутковості використання фінансових ресурсів, показники рентабельності діяльності, показники рентабельності виробничих ресурсів, а також показники рентабельності продуктів та підрозділів.

Ключові слова: баланс, звіт про фінансові результати, витрати, дохід, ефективність, звітність, прибуток, прибутковість, рентабельність.

Dmitrenko Artem Ivanovych
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
03057, Kiev, Victory avenue, 54/1
artem.dmytrenko@kneu.ua

**DIAGNOSTICS OF THE ENTERPRISE PROFITABILITY BY
NORMATIVE ACCOUNTING REPORTS**

Abstract. Purport, goals, aspects and specificity of enterprise's profitability evaluation are surveyed. The importance of basic national obligatory accounting statements, namely the balance sheet and income statement, is recognized.

Actual approaches to profitability estimation, listed in national enactments in the field of taxation, crediting and privatization are analyzed. Absence of typical approach to enterprises' profitability also as discrepancy to fundamentals of financial analysis and necessity to adopt given formulas to current accounting reports are identified.

Quantity, structure of earnings and profitability ratios are declared the core aspects of enterprise's profitability analysis. Technology of profit structuring and calculation of profitability indexes are elaborated. It is suggested that the earnings before tax should be splitted onto core activity profit, other operational activity profit, financial activity profit and other activity profit.

Profitability ratios are divided onto four groups: financial sources profitability indexes, activity yield indexes, production resources' profitability ratios and product/department profitability indexes.

Key words: balance sheet, income statement, accounting statements, costs, efficiency, indexes of return, profit, profitability, revenue.

Вступ. Прибутковість підприємства поряд з діловою активністю виступають ключовими оцінними аспектами ефективності його діяльності. Діагностика прибутковості є обов'язковим компонентом комплексного аналізу фінансово-майнового стану та ефективності суб'єкта господарювання. Переважна більшість наукових та прикладних досліджень у сфері ефективності функціонування на мікрорівні обов'язково містить висвітлення питання оцінювання прибутковості діяльності, ідентифікації набору відповідних індикаторів та технології їх обрахунку. Не заперечуючи актуальність таких досліджень та не применшуючи цінність їх здобутків, все ж слід відмітити нагальну необхідність упорядкування структури показників, узгодження їх між собою, стандартизації технології їх обчислення та прив'язки до параметрів національних форм бухгалтерської звітності, яка доволі часто виступає єдиним джерелом інформації для аналітика.

Мета статті полягає у формуванні системи ключових індикаторів оцінювання прибутковості підприємства, регулярний моніторинг яких повинен створити якісне підґрунтя для прийняття наступних ефективних управлінських рішень як на мікро-, так і на макрорівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Показники прибутковості є важливими індикаторами ефективності діяльності суб'єктів господарювання, а також об'єктом контролю з боку державних органів в Україні. Проаналізувавши ряд чинних на сьогодні вітчизняних нормативних актів, можна стверджувати про відсутність єдиного набору та типової технології обчислення індикаторів рентабельності. Крім того окремі діючі нормативні акти [3] пропонують технологію обчислення показників, що використовує неактуальні на даний момент форми бухгалтерської звітності. Особливості визначення деякими актуальними вітчизняними нормативними актами індикаторів рентабельності наведено у табл. 1.

Слід зауважити, що наведені у таблиці 1 джерела, не охоплюють всієї сукупності існуючих у даній царині в Україні нормативних актів. Методики, що характеризують у тому числі прибутковість функціонування підприємства, розроблені і використовуються у діяльності вітчизняних податкових органів, різноманітними міністерствами та їх департаментами.

Висвітлення основного матеріалу дослідження. Визначаючи важливість та специфічність завдань різних державних органів та їх право на застосування власної системи маркерів, все ж варто наголосити на існуванні неточностей та протиріч з базовими постулатами економічної науки у назвах та технології обрахунку наведених показників. Відсутність єдиного методичного підходу призводить, на нашу думку, до плутанини у використанні індикаторів, розбіжностей у якісній характеристиці ефективності діяльності.

Таблиця 1 – Перелік показників рентабельності та технологія їх розрахунку за окремими чинними нормативними документами

Джерело	Показники рентабельності та спосіб їх обчислення
Податковий кодекс України [1, п. 39.3.2.5]	<p>а) валова рентабельність (відношення валового прибутку до чистого доходу (виручки) від реалізації товарів (робіт, послуг);</p> <p>б) валова рентабельність собівартості (відношення валового прибутку до собівартості реалізованих товарів (робіт, послуг));</p> <p>в) чиста рентабельність (співвідношення прибутку від операційної діяльності та чистого доходу (виручки) від реалізації товарів (робіт, послуг));</p> <p>г) чиста рентабельність витрат (співвідношення прибутку від операційної діяльності та суми собівартості реалізованих товарів (робіт, послуг) й операційних витрат (адміністративних витрат, витрат на збут та інших), пов'язаних з реалізацією товарів (робіт, послуг));</p> <p>г) рентабельність операційних витрат (співвідношення валового прибутку та операційних витрат (адміністративних витрат, витрат на збут та інших), пов'язаних з реалізацією товарів (робіт, послуг));</p> <p>д) рентабельність активів (відношення прибутку від операційної діяльності до поточної ринкової вартості необоротних та оборотних активів (крім поточних фінансових інвестицій і грошових коштів та їх еквівалентів), що прямо або опосередковано використовуються у контрольованій операції). За відсутності необхідних даних у знаменнику можна використовувати інформацію з бухгалтерської звітності;</p> <p>е) рентабельність капіталу (відношення прибутку від операційної діяльності до капіталу (сума необоротних та оборотних активів, крім поточних фінансових інвестицій і грошових коштів та їх еквівалентів, крім поточних зобов'язань)).</p>
Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [4]	<p>а) операційна рентабельність активів (співвідношення фінансового результату від операційної діяльності до валюти балансу.</p> <p>б) рентабельність активів до оподаткування (лише для малих підприємств) - співвідношення фінансового результату до оподаткування та валюти балансу.</p> <p>в) рентабельність до оподаткування (співвідношення фінансового результату до оподаткування та чистого доходу від реалізованої продукції (зароблених страхових премій).</p> <p>г) валова рентабельність (лише для малих підприємств) - співвідношення валового прибутку та чистого доходу.</p>
Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [3, п.3.8]	<p>а) коефіцієнт рентабельності активів (відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів);</p> <p>б) коефіцієнт рентабельності власного капіталу (відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу);</p> <p>в) коефіцієнт рентабельності діяльності (відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг));</p> <p>г) коефіцієнт рентабельності продукції (відношення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) до витрат на її виробництво та збут)</p>

Оцінювання прибутковості підприємства, на нашу думку, має обов'язково передбачати:

- аналіз динаміки обсягів фінансового результату;
- аналіз структури фінансового результату;
- аналіз показників рентабельності.

На першому етапі діагностики прибутковості підприємства оцінюють динаміку обсягів балансового (фінансового результату до оподаткування – р. 2290, р. 2295 форми №2) та чистого (р. 2350, р. 2355 форми №2) прибутку (збитку). При цьому, природно, бажаним є стає зростання позитивних обсягів фінансового результату.

Динаміка обсягів прибутку, як кінцевого первинного фінансового показника, має за своїми позитивними темпами випереджати як зміну ресурсних параметрів (активів та витрат), так і темпи зростання доходів підприємства. Тому правило підвищення ефективності діяльності має вигляд:

$$I_A \leq I_{Bc} \leq I_{Dc} \leq I_{Pдо}$$

(1)

де I_A , I_{Bc} , I_{Dc} , $I_{Pдо}$ – індекси зміни обсягів відповідно активів, сукупних витрат, сукупних доходів та прибутку до оподаткування підприємства.

Другий етап діагностики прибутковості передбачає дослідження структури фінансового результату. Останню можна подавати у розрізі:

- видів діяльності;
- структурних підрозділів або територіально та організаційно відокремлених відділень, філій, дочірніх підприємств;
- окремих продуктів і товарних груп тощо.

Структуризація прибутку за останніми двома ознаками можлива у випадку доступу аналітика до даних управлінського обліку. Однак принципово, на нашу думку, є саме перша характеристика. Зважаючи на те, що у звіті про фінансові результати чітко простежується розподіл фінансових ефектів (доходів і витрат) на чотири види діяльності (основна, інша операційна, фінансова та інша), доцільно запропонувати й структуризацію фінансового результату (прибутку) саме у такому розрізі. На нашу думку, така декомпозиція може бути представлена рис. 1.

Структура фінансового результату характеризує його якість. Так за інших сталих умов, прибуток підприємства є тим якіснішим, чим більшою у його складі буде частка фінансового результату від основної діяльності. Це впливає з логічного, на наш погляд, твердження, що саме фінансові ефекти профільної діяльності мають бути основою економічного добробуту підприємства, коли інші напрямки створюють належні умови для її здійснення, формують ресурсні можливості та фінансові резерви для маневру компанії при ідентифікації суттєвих викликів бізнес-середовища.

Разом з тим абсолютна величина фінансового результату не є єдиним та адекватним вимірником ефективності господарювання. Адже, наприклад, прибуток у 1 млн. грн. може бути беззаперечним успіхом для одного бізнес-агента, і абсолютним провалом для іншого. Підґрунтям для винесення рішення про той чи інший рівень ефективності функціонування суб'єкта господарювання є порівняння отриманого фінансового результату із застосованими для його одержання ресурсами. У результаті такого зіставлення отримують показники рентабельності.

Рентабельність — це відносний показник ефективності діяльності, що розраховується як помножене на 100 відсотків співвідношення величин відповідного прибутку та застосованих для його отримання ресурсів (здійснених витрат). Внаслідок існування широкого спектру застосовуваних підприємством ресурсів та різноманіття видів прибутку, економічна наука напрацювала значну кількість індикаторів рентабельності. Разом з тим, з метою уникнення методологічних помилок при формування набору таких

індикаторів, чим грішать окремі дослідники, необхідно сформулювати правила розрахунку показників рентабельності, до яких, на нашу думку, належать такі.

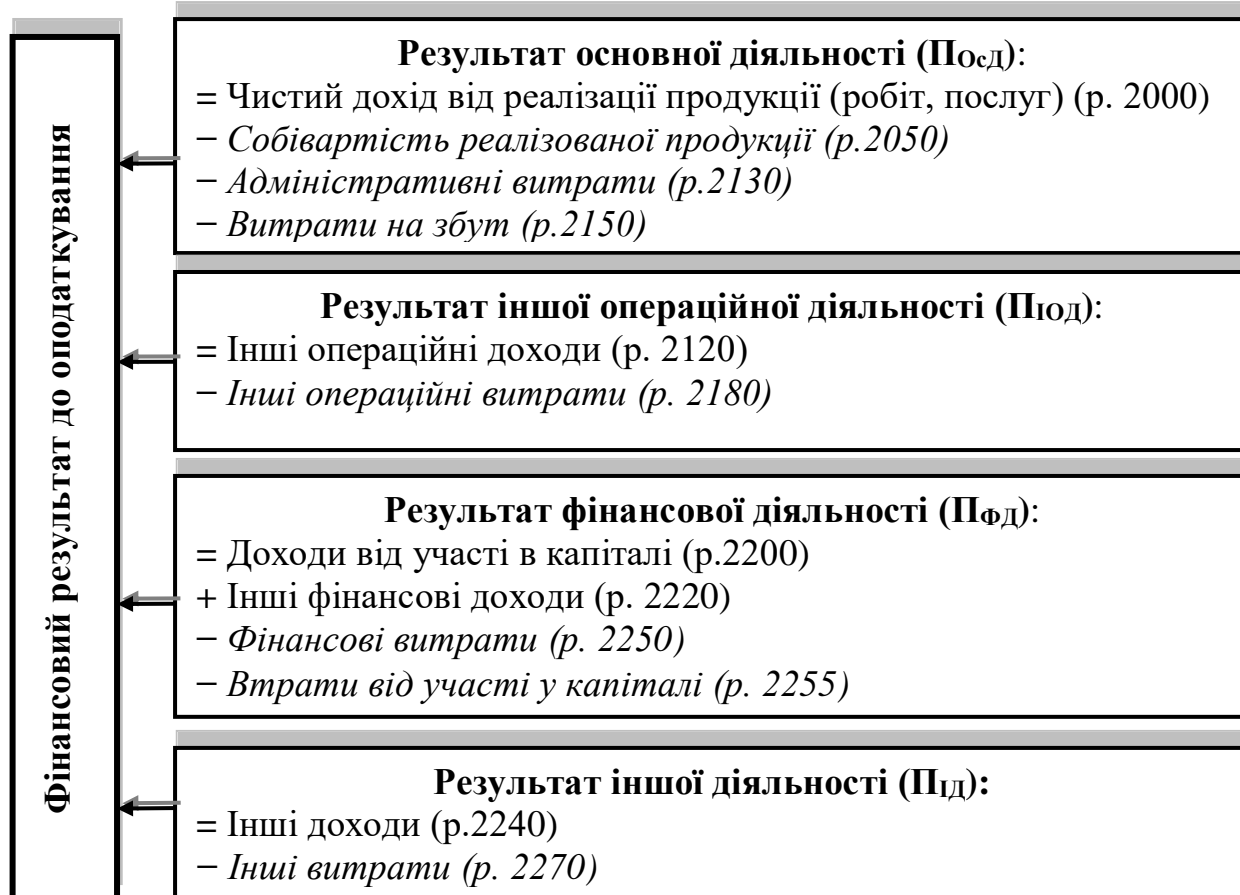

Рис. 1 – Пропонована структуризація фінансового результату до оподаткування прибутку підприємства

1) У чисельнику формули показника рентабельності має стояти лише прибуток у всьому його різноманітті видів, без додавання до нього сум амортизаційних відрахувань, чистого приросту довгострокових зобов'язань або інших фінансових параметрів. У протилежному випадку назва такого індикатора не повинна містити слово «рентабельність».

2) Обсяг застосованих ресурсів (здійснених витрат) у знаменнику має бути виражений виключно у грошових одиницях, а не у натуральних чи умовно-натуральних вимірниках.

3) Застосування у назві показника словосполучення «чиста рентабельність..» однозначно має передбачати використання у чисельнику формули обсягу оподаткованого (чистого) фінансового результату.

З огляду на аспект оцінювання прибутковості показники рентабельності можна класифікувати таким чином, як на рис. 2.

З огляду на запропонований перелік, правила обрахунку та враховуючи накопичені результати наукових дослідження, розрахунок показників рентабельності має відбуватися згідно наступних формул (табл. 2).

На рис. 2 також ідентифікована доцільність розрахунку показників рентабельності продуктів, проектів та підрозділів. Можливість обчислення вказаних індикаторів виникає за умови наявності на підприємстві системи внутрішнього управлінського обліку, який дозволяє вичленити у структурі як сукупного фінансового результату, так і витрат діяльності параметри саме цільового продукту (проекту або підрозділу).

Рис. 2 – Пропонований комплекс показників рентабельності підприємства

Таблиця 2 – Пропонована технологія обчислення показників рентабельності підприємства

Показник	Формула
1	2
1. Показники рентабельності фінансових ресурсів	
1.1. Рентабельність активів	$P_A = \frac{П_{ДО}}{A_{CP}} \times 100\%$ <p>де $П_{ДО}$ - обсяг прибутку до оподаткування (р. 2290 (2295)); A_{CP} - середньорічний обсяг активів (середньорічне значення р. 1300).</p>
1.2. Чиста рентабельність власного капіталу	$P_{ВЛК} = \frac{П_{Ч}}{ВЛК_{CP}} \times 100\%$ <p>де $П_{Ч}$ - обсяг чистого прибутку (р. 2350 (2355)); $ВЛК_{CP}$ - середньорічна величина власного капіталу (середньорічне значення р. 1495).</p>
1.3. Рентабельність інвестованого капіталу	$P_{ИК} = \frac{П_{ДО}}{ИК_{CP}} \times 100\%$ <p>де $ИК_{CP}$ - середньорічний обсяг інвестованого капіталу, як суми власного капіталу та довгострокових зобов'язань (середньорічне значення суми р. 1495 та р.1595).</p>
2. Показники рентабельності діяльності	
2.1. Рентабельність витрат	$P_B = \frac{П_{ДО}}{B_C} \times 100\%$ <p>де B_C - сукупна сума витрат підприємства за період (р.2050, р.2130, р.2150, р. 2180, р. 2250, р. 2255, р. 2270)</p>

1	2
2.2. Рентабельність продукції	$R_{PP} = \frac{П_{ОсД}}{В_{ВРП}} \times 100\%$ <p>де $П_{ОсД}$ – фінансовий результат від основної діяльності, розрахований відповідно рис. 1.; $В_{ВРП}$ – сукупні витрати на виробництво і реалізацію продукції, як сума собівартості реалізованої продукції (р.2050), адміністративних витрат (р. 2130) та витрат на збут (р. 2150)</p>
2.3. Рентабельність продажу	$R_{ПРОДАЖУ} = \frac{П_{ОсД}}{В_{ч}} \times 100\%$ <p>де $В_{ч}$ – обсяг чистої виручки від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) (р. 2000)</p>
2.4. Рентабельність іншої операційної діяльності	$R_{ЮД} = \frac{П_{ЮД}}{ІОВ} \times 100\%$ <p>де $П_{ЮД}$ – фінансовий результат від іншої операційної діяльності, розрахований відповідно рис. 1.; $ІОВ$ – інші операційні витрати (р. 2180)</p>
2.5. Рентабельність фінансової діяльності	$R_{ФД} = \frac{П_{ФД}}{ФВВ} \times 100\%$ <p>де $П_{ФД}$ – фінансовий результат від фінансової діяльності, розрахований відповідно рис. 1.; $ФВВ$ – сума фінансових витрат (р.2250) та втрат від участі у капіталі (р. 2255)</p>
2.6. Рентабельність іншої діяльності	$R_{ІД} = \frac{П_{ІД}}{ІВ} \times 100\%$ <p>де $П_{ІД}$ – фінансовий результат від іншої діяльності, розрахований відповідно рис. 1.; $ІВ$ – інші витрати підприємства (р. 2270)</p>
3. Рентабельність виробничих ресурсів	
3.1. Рентабельність виробничих фондів	$R_{ВФ} = \frac{П_{ОсД}}{ФВ_{СР}} \times 100\%$ <p>де $ФВ_{СР}$ – середньорічний обсяг виробничих фондів підприємства. До виробничих фондів належать основні засоби (р.1010), запаси (р.1100) та витрати майбутніх періодів (р.1170).</p>
3.2. Рентабельність персоналу	$R_{ПЕРС} = \frac{П_{ДО}}{ЗВОП} \times 100\%$ <p>де $ЗВОП$ – загальні витрати підприємства на оплату праці як сума витрат на оплату праці (р. 2505) та відрахувань на соціальні заходи (р. 2510)</p>
3.3. Рентабельність основних засобів	$R_{ОсЗ} = \frac{П_{ДО}}{ОсЗ_{СР}} \times 100\%$ <p>де $ОсЗ_{СР}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства (середнє за рік значення по р. 1010)</p>
3.4. Рентабельність оборотних коштів	$R_{ОбК} = \frac{П_{ДО}}{ОбК_{СР}} \times 100\%$ <p>де $ОбК_{СР}$ – середньорічна вартість оборотних активів підприємства (середнє за рік значення по р. 1195)</p>

Висновок. Оцінювання прибутковості є ключовою складовою комплексної бізнес-діагностики підприємства, результати якої мають слугувати основною для прийняття широкого спектру управлінських рішень. При цьому вирішальне значення як для

зазначених результатів аналізу, так і прийнятих на їх основі управлінських рішень, має якість інформаційної бази дослідження. Актуальна на сьогодні технологія складання нормативної звітності дозволяє обчислити широкий спектр індикаторів рентабельності. Запропонований у статті порядок обрахунку представлених маркерів має бути відкоректований у випадку подальшої трансформації вітчизняного бухгалтерського обліку.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112.
2. Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».
3. Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України № 49/121 від 26.01.2001 зі змінами Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації
4. Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351 Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями

References

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, st. 112.
2. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 № 73 Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti».
3. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy № 49/121 vid 26.01.2001 zi zminamy Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii
4. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30.06.2016 № 351 Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy

Стаття надійшла до редакції 02.10.18 р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Данилюком М.О.